

УДК 323.12

Етнонаціональний вимір політичних ідентичностей у локальних спільнотах: чернівецький приклад

Наталія Ротар,

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології
та державного управління
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
nrotar@rambler.ru

Дослідження процесу формування та динаміки актуалізації етнонаціонального виміру політичних ідентичностей на рівні локальних спільнот в Україні вказує на важливість розробки регіональних стратегій політики ідентичності. Приклад чернівецької громади доводить, що особливу роль у ствердженні та політизації етнонаціональних ідентичностей відіграє позиція національно-культурних товариств національних меншин та стратегія їх внутрішньополітичної та зовнішньополітичної діяльності.

Ключові слова: політична ідентичність, локальна спільнота, чернівецька громада, національнокультурне товариство, політика ідентичності.

Rotar Nataly. Ethno-national dimension of political identities in local communities: an example of Chernivtsi. Research of process of the formation and dynamics of actualization of ethnic dimension of political identities at the local communities' level in Ukraine indicates the importance of developing of regional strategies of identity politics. Example of Chernivtsi community argues that the position of cultural associations of national minorities and their strategy of internal and foreign political activity plays a special role in asserting and politicization of ethnic identities.

Keywords: political identity, the local community, Chernivtsi community, national cultural association, the policy of identity.

Ротар Наталья. Этнонациональный измерение политических идентичностей в локальных сообществах: черновицкий пример. Исследование процесса формирования

Наталія Ротар

и динамики актуализации этнонационального измерения политических идентичностей на уровне локальных сообществ в Украине указывает на важность разработки региональных стратегий политики идентичности. Пример черновицкого сообщества доказывает, что особую роль в утверждении и политизации этнонациональных идентичностей играет позиция национально-культурных обществ национальных меньшинств и стратегия их внутривнутриполитической и внешнеполитической деятельности.

Ключевые слова: политическая идентичность, локальное сообщество, черновицкая община, национальнокультурное общество, политика идентичности.

Актуалізація етнонаціонального виміру політичних ідентичностей зазвичай пов'язана з процесами мобілізації етнічності, що відбуваються в умовах суспільно-політичних трансформацій. Потреба дослідження особливостей етнонаціонального виміру політичних ідентичностей в локальних спільнотах на початку процесу посткомуністичних трансформацій визначається фрагментарним характером політичної культури сучасної України, який передбачає функціонування різних типів політичних субкультур, що ґрунтуються на специфічних системах політичних орієнтацій і цінностей та відповідних моделях політичної участі. Зважаючи на те, що кожна людина володіє етнічним потенціалом, здатним активізуватися та перетворюватися на вмотивовану політичну силу, долучати громадянина до загальних процесів етнополітичної мобілізації, дослідження етнонаціональних параметрів політичної ідентичності у поліетнічних локальних спільнотах набуває особливої актуальності.

Проблеми формування та реалізації етнополітики на концептуальному рівні розроблялися і розробляються в межах української політичної науки В. Євтухом, М. Кармазіною, І. Курасом, О. Майбородою, Л. Нагорною та іншими вітчизняними науковцями, проте етнонаціональні виміри політичних ідентичностей досліджуються переважно у контексті електоральних процесів. Метою даної статті є визначення, на прикладі чернівецької громади, характеру впливу етномобілізаційних практик на формування нових політичних ідентичностей на початку 1990-х рр.

В історичній ретроспективі чернівецька громада, незважаючи на часом радикальну зміну співвідношення етнічних груп, завжди була поліетнічною спільнотою. За результатами перепису 1989 р. етнонаціональний склад м. Чернівці визначався таким чином: українці становили 66,5% від загальної кількості населення міста (по області 70,8 %); росіяни – 17,8% (по області – 10,7%); румуни – 5,0% (по області – 9,0%); молдавани – 2,5% (по області – 6,7%); білоруси – 0,7% (по області – 0,3%); євреї – 6,1% (по області – 1,7%); поляки – 0,9% (по області – 0,5%) [16].

З початком процесів демократизації у м. Чернівці, як і на більшості території СРСР, на тлі процесів руйнування наднаціональної ідентичності радянського народу відбулася актуалізація й політизація етнопонаціональних ідентичностей. Основною інституціональною формою актуалізації була форма національно-культурних товариств (табл. 1).

Таблиця 1

Громадські об'єднання національних меншин Чернівецької області (1991–1994 рр.)*

	Назва громадського об'єднання	Чисельність за даними, надісланими до Міністерства України у справах національностей та міграції, 1994	Чисельність за даними, поданими до голови ОДА, 1994	Мовлення по місцевому радіо/ телебаченню, годин на рік
1	Товариство австро-німецької культури „Буковина”	275	280	-
2	Товариство польської культури ім. А. Міцкевича	430	430	1,1/-
3	Товариство румунської культури ім. М. Емінеску	15000 „Плаїя роминеск”	15000	215/90,5
4	Єврейська рада Буковини	800	900	6/4
5	Російське культурне товариство ім. А. Сахарова	30	83	-
6	Товариство білоруської культури	Не згадується товариство та кількість членів	11	-
7	Румунське товариство репресованих „Голгофа”	Не згадується товариство та кількість членів	2000	-
8	Румунське науково-педагогічне товариство „Арон Пумнул”	Не згадується товариство та кількість членів	530	-
9	Християнсько-демократичний альянс румун України	Не згадується товариство та кількість членів	Не згадується товариство та кількість членів	-

* Складено за [7; 13; 8, арк. 6].

Вже у 1990 р. у Чернівцях активно діяли Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка, Товариство єврейської культури ім. Е. Штейнбарга

Наталія Ротар

(друкований орган – „Черновицкие листки”), Товариство молдавсько-румунської культури ім. М. Емінеску (друкований орган – „Плай роминеск”), Товариство „Оберіг”, Товариство польської культури ім. А. Міцкевича, „Український народний дім”, який „і тепер, як і сто років тому” прагнув „підпирати і боронити матеріальні і моральні інтереси українців на Буковині” (§ 1 Статуту)” [21]. Упродовж 1991 р. в місті були створені Російське культурне товариство ім. А. Сахарова, Товариство австро-німецької культури „Буковина”, Товариство білоруської культури „Беларуская громада”. Останнє, очолюване депутатом міської Ради В. Кондратенком, було стурбоване тим, що з 2864 проживаючих на території області білорусів, лише 1266 визнали білоруську мову рідною. Відповідно, товариство прагнуло об’єднати в свої ряди усіх „хто хоче зберегти себе як частину білоруського етносу, для кого не байдужі білоруська мова, культура, історія, народні звичаї. ... Ми визначаємо пріоритет загальнолюдських принципів, не сприймаємо тоталітаризму, відкидаємо шовінізм, нацизм, расизм, неважливе ставлення до будь-якої нації, народності чи етнічної групи. ... разом з іншими демократичними силами боротимемося за досягнення реального суверенітету України” [3]. Така модель позиціонування етнонаціональних ідентичностей, яка у політичному вимірі була зорієнтована на „досягнення реального суверенітету України”, була характерна для всіх етнонаціональних товариств, створених у 1991 р.

Реконструкції української національної ідентичності сприяла діяльність обласного Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка „Просвіта”, яке у 1994 р. нараховувало 1752 члени. У Чернівцях діяло 4 осередки, які об’єднували 860 членів [13, арк. 103]. Отже, найчисельнішими у Чернівцях національно-культурними товариствами були Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка „Просвіта” та Товариство румунської культури ім. М. Емінеску, у процесі взаємодії між якими відбувалися актуалізація, ствердження та використання етнонаціонального виміру політичної ідентичності чернівецької громади. В одній з доповідних записок, підготовлених на ім’я Голови Чернівецької ОДА І. Гнатишина зафіксовано, що у „Чернівцях позитивно ставляться до „Російської громади”, Єврейського культурного фонду, Буковинського коша, Братства вояків УПА. В сільських районах більше підтримують товариство ім. М. Емінеску” [6].

Момент, який вказує на початок актуалізації, ствердження та використання етнонаціонального виміру політичної ідентичності – 1 грудня 1991 р. Напередодні референдуму та перших виборів Президента України 4 національно-культурні товариства опублікували офіційні позиції, в яких підтримувалася ідея незалежності, а власна етнонаціональна ідентичність визначалася виключно в контексті української державності. Російське культурне товариство ім. А. Сахарова передрукувало звернення руху „Росіяни за незалежність України”. Товариство австро-німецької

культури „Буковина” не публікувало власної позиції, оскільки перебувало на стадії реєстрації, тоді як відсутність офіційної позиції Товариства румунської культури ім. М. Емінеску в медійному просторі вказувало на іншу, ніж у інших етнопонаціональних інституцій позиції. Загалом, ствердження української чи проукраїнської ідентичності у політичному вимірі здійснювалося за допомогою таких ідеологем – *власний дім; йдемо у вільну державу; незалежність України – реальна необхідність; Українська демократична держава – гарант вільного і всебічного розвитку культур всіх національностей; хотим быть свободными, как и великий украинский народ*:

- „Голосуватиму на незалежну Україну, себто, за *власний дім...*” (Голова Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка Т. Кияк);

- „... жоден народ не може бути вільним, якщо невільна земля, на якій він живе”. „*Ми йдемо із в'язниці – тоталітарної держави – у державу вільну, демократичну*” (Голова Товариства єврейської культури ім. Е. Штейнбарса Л. Фінкель);

- „Нас, поляків, українці поважають. Через те й ми шануємо їх інтереси. ... *незалежність України – реальна необхідність* її історичного розвитку” (Голова Товариства польської культури імені Адама Міцкевича Я. Кучабінська);

- „Голосуватиму за незалежність Української демократичної держави, котра буде гарантом вільного і всебічного розвитку культур всіх національностей (Голова Товариства „Беларусская Грамада” ім. Францішка Скорини В. Кондратенко).

- „Мы, русские, живущие на Украине, хотим быть свободными, как и великий украинский народ, как и все народы, населяющие эту землю. Мы призываем всех наших соотечественников, проживающих на Украине и желающих быть ее гражданами, проголосовать за нашу независимую демократическую Украину ради будущего, ради наших детей! Проголосуем за свободную Украину!” [4; 20].

Найбільш показове позиціонування політичних *Ми*-ідентичностей румунської меншини відбувалося під час зустрічі з офіційною румунською делегацією, яка перебувала у Чернівецькій області 26–28 листопада 1992 р. та зустріч делегації Парламенту Румунії з представниками культурологічних товариств Чернівецької області 8 квітня 1993 р. у м. Чернівці. Отже, *Ми*-румуні – це:

- *Позбавлені можливості у забезпеченні своїх національно-культурних прав*: вимагаємо, „повернення бувшого приміщення румунської бібліотеки; відновлення румунської редакції у видавництві „Карпати”; забезпечення Чернівецької друкарні латинським шрифтом; вільне використання румунської національної символіки; визнання румунської мови як офіційної в місцях компактного проживання румунського населення; створення умов для здобуття вищої освіти з усіх спеціальностей румунською мовою в Чернівцях; припинення дискредитації лідерів товариства ім. М. Емінеску

Наталія Ротар

та пропаганди по створенню образу „ворога” України в особі румуна; надання буковинцям права безвізового переходу кордону з Румунією; налагодження забезпечення літературою та періодикою з Молдови та Румунії”;

- *За подвійне громадянство*: „... питання подвійного громадянства, як правового механізму у здійсненні вільного зв'язку з історичною батьківщиною”;

- *За власну церкву*: „церковним органам Румунії підтримати його ідею створення на території Чернівецької області окремого вікаріату за етнічною (румунською) ознакою” (Священик М. Івасюк);

- *Проти геноциду стосовно румунського народу*: „політика геноциду має своє продовження і сьогодні. ... румунський народ в Україні й надалі штучно поділяють на румунів і молдаван; примушують записуватися українцями; випускники румунських шкіл не мають можливості продовжити навчання рідною мовою в Україні; топоніміка ... має нахил до українізації; приміські румунські села примусово українізуються внаслідок забудови промисловими об'єктами, поселенням приїжджих українців, впровадженням навчання українською мовою; традиційно румунська зона в Чернівцях (Роша) сьогодні прискореними темпами забудовується номенклатурою та чужинцями (чит. українцями)” (К. Слару, голова Християнсько-демократичного альянсу румунів України) [11, арк. 79; 12].

Тоді, як *Вони-українці – загарбники та чужинці*: „приміські румунські села примусово українізуються внаслідок забудови промисловими об'єктами, поселенням приїжджих українців, впровадженням навчання українською мовою; традиційно румунська зона в Чернівцях (Роша) сьогодні прискореними темпами забудовується номенклатурою та чужинцями (чит. українцями)” (К. Слару, голова Християнсько-демократичного альянсу румунів України) [12, арк. 66].

Діаметрально протилежним є самопозиціонування української національної спільноти м. Чернівці, яке у комунікативному дискурсі виражалось позиціями насамперед місцевого осередку Української республіканської партії. *Ми-українці*:

- *За діалог, а не за конфронтацію*: „Ми ще раз закликаємо румунські товариства до конструктивної співпраці. Але просимо однозначно визначитись: ставити собі за мету досягти конфронтації між румунами та українцями, на підставі чого вимагати повернення Північної Буковини до Румунії чи ні?”;

- *Припинятимемо ворожі дії стосовно нас*: „Чернівецька крайова організація УРП звертає вашу увагу на недопустимість у майбутньому подібних заходів, які були б ворожі інтересам Української держави і рекомендує всім компетентним органам і посадовим особам своєчасно і адекватно реагувати на всі прояви етнічного чи релігійного екстремізму,

котрі в купі із спровокованим економічним хаосом становлять серйозну загрозу для державності України” [17; 9, арк. 10].

Більш розгорнутим є образ *Вони*-румунів в українській більшості чернівецької громади:

- *Проти української державності*: „окремі делегати і гості із Румунії допускались до публічних образ Президента України, виступали із територіальними претензіями до України”;

- *Не хочуть вивчати та знати українську мову*: „... керівники наших румунських товариств не особливо підтримують ідею про вивчення в румунських школах державної української мови. ... Це виглядає по суті як спроба випустити зі школи неповноцінного громадянина України. Не знаючи державної мови, він буде почувати себе дискомфортно, а отже (на це й розрахунок) може вороже ставитися до українців. Знову – створювати образ ворога”;

- *Хочуть румунізувати суспільно-політичне життя в м. Чернівці*: „Інша вимога – підняти румунський прапор (триколор) на всіх державних і громадських будівлях в Чернівцях і населених пунктах компактного проживання румунського населення області. Якщо б так зробити, то виходить, і в Чернівцях, над Українським Народним Домом...”;

- *Румунізація вищої освіти у вищих навчальних закладах міста*: „Ще одна вимога стосується створення румуномовних груп на всіх факультетах Чернівецького університету. ... румунські керівники стоять на своєму, хоча ми пропонуємо посилати наших студентів румунської національності на навчання в Румунію або Молдову в обмін на студентів-українців звідтам”;

- *Виступають за пропорційне представництво в органах влади за національним принципом*: „... українські демократичні організації винні в тому, що румунська громада нашого краю не має свого представника у Верховній раді України”; „Далекосяжною метою таких конгресів (йдеться про 1-й конгрес румунського населення краю – *Н. Р.*) є створення паралельних структур влади в Чернівецькій області за етнічною ознакою, що є виявом прямого сепаратизму” [17; 9].

Особливістю політичного наповнення українських етнонаціональних ідентичностей в медійному, офіційному та громадському просторі було те, що вони не пропонували чернівецькому загалу конструктивних, державостверджуючих, позаконфліктних моделей образу Ми-українці.

Окрім офіційних зустрічей, систематична політизація румунських етнонаціональних ідентичностей відбувалася на шпальтах газети „Плаї роминеск”, яка є офіційним друкованим органом Товариства румунської культури ім. М. Емінеску. Систематизація змісту матеріалів, надрукованих у газеті „Плаї роминеск”, дозволяє стверджувати, що серед румунського населення міста та області політичні ідентичності у етнонаціональному вимірі формувалися через поширення ідеї про дискримінацію румунів в Чернівецькій області, яке конкретизується провокуючими „запитаннями про право румунів на: використання румунської

Наталія Ротар

мови як офіційної в державних установах; представництво в органах влади, згідно не відсоткове співвідношення до всього населення краю; культурну автономію; використання національної символіки” [1, арк. 87].

Загалом, на сторінках даного періодичного видання, ствердження румунських етнонаціональних ідентичностей відбувалося через фразеологеми „принизливе віднесення румун до категорії „та інші” в державі, де вони займають по чисельності третє місце”; успадкування українською державою „імперської політики СРСР щодо румун”; „українізація румунських сіл”; нападки на „лідерів румунських товариств”; погроза міжетнічним конфліктом за брак уваги з боку обласної державної адміністрації до проблем національних меншин; наявність у владних структурах Києва та Чернівців 99% українців [2, арк. 90]. На сторінках даного періодичного видання відбувався пошук нових шляхів пропаганди „постійної теми часопису – несправедливість приналежності території Чернівецької області до України. Характеризуючи румунів нашого краю, як відчужених, заблукавши та здичавілих...”, проводиться паралель з усією територією області, тоді як румунське населення на території області має місця компактного проживання [19, арк. 7].

Підживлення *Ми*-ідентичностей румунської національної спільноти відбувалося і під час поїздок представників румунських національно-культурних товариств до Румунії. Своїми враженнями від однієї з таких поїздок ділиться з читачами „Плаїя роминеск” М. Тоакє: „Прибувши за сотні кілометрів з унікального Румунського Краю (Чернівецької області – Н. Р.), де не святкували ювілей Великого Возз’єднання, я відчула себе ніби уві сні, не могла повірити, що дійсно дійшла до місця, де прадіди наші йшли з триумфом до свободи та єднання. На відміну від моїх щасливих прадідів, силкувалася забути звідки прийшла та куди мушу повертатись. Може через роки, наші онуки згадають дідів, що були в грудні 1993 р. а Алба Юлії. І може їм не потрібно буде переходити кордон, щоб відмічати найбільші свята... Як і при вїзді, так і при виїзді змушені годинами чекати біля колючого дроту під запертими воротами, щоб увійти в державу, в разів п’ять біднішу чим залишали ми її тиждень тому” [19, арк. 11]. На підтримку та поширення такого змісту ідентичностей, делегація отримала в Румунії 0,5 млн. румунських леїв (13 млн. українських карбованців).

Найбільш активно як ідентит, що політизує інтереси румунської етнонаціональної спільноти, виступало Товариство румунської культури ім. М. Емінеску, яке позиціонувало себе як таке, що „виконуючи волю Божу по відродженню національної свідомості та гідності” намагається об’єднати навколо себе „всіх справжніх румун, що протестують проти несправедливості. А не протестують ... тільки розумово відсталі” [2, арк. 90]. Однак, в румунському етнополітичному середовищі не всі інституції однозначно підтримували таку позицію. Зокрема, у січні 1993 р. Християнсько-демократичне товариство румунів Чернівецької області звернулося до ЧОДА з проханням сприяти у розв’язанні

конфлікту, який виник між ним і Товариством румунської культури ім. М. Емінеску. У листі вказувалося: „Ми протестуємо проти втручання групи Чернової, яка довела все румунське населення до ворожнечі та ненависті. Останнім часом проти нашого товариства та особливо проти його голови розгорнулася активна кампанія наклепів та брехні по місцевому радіо на румунській мові” [15, арк. 29].

Відповідно, нас цікавить офіційна позиція української влади та її реалізація на локальному та регіональному рівнях. Загалом її можна охарактеризувати як політика максимального сприяння задоволення етнокультурних проблем румунською спільнотою: у Чернівецькому державному університет ім. Ю. Федьковича у румуномовних групах навчалося 152 студенти, в педагогічному училищі – 162, в училищі культури – 23 студенти; для румунської національної меншини виходило 6 назв газет; на кошти, виділені Чернівецькою ОДА, було закуплено 12 румуномовних фільмів для кіномережі області; для румунської національної меншини обсяг річного телерадіомовлення складав 305 годин: радіомовлення – 215 годин, телебачення – 90 годин; для реалізації своїх культурно-просвітницьких цілей національно-всім культурним товариствам області надано приміщення, виділяються певні державні кошти для підтримки державно-культурних програм та проведення мистецьких заходів (у 1994 р. ця сума складала 65 млн. грн.) [8, арк. 5-6]; на вшанування пам'яті класика румунської літератури М. Емінеску, враховуючи клопотання товариства румунської культури ім. Михая Емінеску, згідно розпорядження Представника Президента України в Чернівецькій області № 715 від 17.11.93 р. та протоколу засідання містобудівельної Ради при управлінні архітектури обласної державної адміністрації від 2 лютого 1994 р., виконком міської ради народних депутатів вирішив дозволити спорудження пам'ятника класику румунської літератури [18].

На тлі окресленого вище сприяння національно-культурному розвитку румунської меншини, ЧОДА не продукувала будь-якої політики ідентичності з українською державою. Наведемо приклад. Ще у лютому 1992 р. у зверненні тоді ще до обкому партії та облвиконкому, Чернівецької регіональної організації НРУ, національно-культурних товариств, рада Товариства єврейської культури ім. Е. Штейнбарга, „беручи до уваги різке погіршення внутріполітичної обстановки в країні, викликане загостренням міжнаціональних відносин, заявляє, що в м. Чернівці і області нині немає і не може бути у майбутньому підстав для взаємної недовіри і ненависті між різними націями, які давно і дружно живуть на буковинській землі”, пропонувала „створити при облвиконкомі громадську раду з проблем міжнаціональних відносин, до якої б увійшли представники всіх національно-культурних та інших неформальних організацій міста та області” [10]. Завданнями громадської ради з проблем міжнаціональних відносин вбачалися привернення уваги „до всіх випадків загострення

Наталія Ротар

міжнаціональної ворожнечі, в тому числі за заявами окремих людей і громадських організацій”, прогнозування стану міжнаціональних відносин в місті і області, попередження можливості їх загострення, інформування „громадськості, в тому числі через засоби масової інформації про вжиті заходи, а також розвінчувати всілякі намагання поширювати провокаційні чутки і вигадки”, організувати „відкритий, прямий діалог громадськості з питань стану міжнаціональних відносин” [10]. Однак тоді, в 1990 р. ця ініціатива не була підтримана.

У грудні 1992 р. Голова ради національних товариств України, голова Єврейської ради України І. Левітас звернувся з проханням до голови ЧОДА з проханням про створення Обласної єврейської ради та актуалізував вже озвучену раніше ініціативу по створенню громадської ради з проблем міжнаціональних відносин [14]. У відповідь на цей лист, начальник відділу ЧОДА П. Гасюк зауважив: „Погоджуюся з пропозицією про створення в нашому краї Обласної єврейської ради, яка б виражала інтереси всього єврейського населення. Що стосується створення обласної ради національних меншин, то поки що немає ґрунту для цього. Як підтвердження сказаного приведу приклад про роз’єднаність і постійні сварки між п’ятьма румунськими товариствами. Думаю, що адміністрація не повинна втручатися, навіть з такою миротворчою місією у справи громад. У майбутньому, коли товариства знайдуть між собою злагоду, об’єктивно визріють умови для створення такого органу” [5]. Отже, у період 1991–1994 рр. офіційна позиція влади щодо участі у процесах управління політизацією етнонаціональних ідентичностей може бути визначена як позиція вичікування та невизначеності.

Список використаної літератури

1. Аналіз основних напрямлень матеріалів газети „Плаї роминеск” № 22 від 24.11.1992 р. // ЧОДА. – Ф. 2896. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 87–89.
2. Аналіз основних напрямлень матеріалів газети „Плаї роминеск” № 23 від 8 грудня 1992 р. // ЧОДА. – Ф. 2896. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 90–92.
3. „Беларуская громада” // Чернівці. – 1991. – 26 липня. – № 31. – С. 6.
4. Вибираймо, люди, кращу долю! // Чернівці. – 1991. – 29 листопада. – № 48. – С. 1.
5. Відповідь на Лист Голови ради національних товариств України, голови Єврейської ради України І.М.Левітаса від 18 грудня 1992 р. // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 81.
6. Голові облдержадміністрації І. М. Гнатишину. Експрес-інформація станом на 28 липня 1995 року. // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 2. – Спр. 18. Інформації, довідки, доповідні з питань організаційно-масової роботи. – Арк. 26.

7. Дані про громадські об'єднання національних меншин Чернівецької області. 10.03.1994 // ЧОДА. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 226. – Арк. 79–82.

8. Довідка про виконання Закону „Про національні меншини в Україні” у Чернівецькій області [27 травня 1994 р.] // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 233. – Арк. 1-6.

9. Заява Проводу Чернівецької крайової організації Української республіканської партії: „Про і-й конгрес румунського населення Чернівецької області [червень 1992 р.] // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 9-10.

10. Звернення до обкому партії та облвиконкому, Чернівецької регіональної організації НРУ, Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка, Товариства молдавсько-румунської культури ім. М. Емінеску, Товариства „Оберіг”, Товариства польської культури ім. А. Міцкевича // Радянська Буковина. – 1990. – 11 лютого. – № 31. – С. 3.

11. Звіт Представника Президента України по Чернівецькій області І. Гнатишина про перебування офіційної румунської делегації в Чернівецькій області з 26 по 28 листопада 1992 р. // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 76-80.

12. Інформація про зустріч делегації Парламенту Румунії з представниками культурологічних товариств Чернівецької області [16.04.93 р.] // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 141. – Арк. 65-66.

13. Інформація про окремі аспекти діяльності національно-культурних товариств. [4 січня – 29 червня 1994 р.] // ЧОДА. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 226. – Арк. 103-108.

14. Лист представнику Президента України в Чернівецькій області Гнатишину І. М. Голови ради національних товариств України, голови Єврейської ради України І. М. Левітаса від 1 грудня 1992 р. // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 82.

15. Лист Християнсько-демократичного товариства румунок Чернівецької області [28.01.93] // ДАЧО. – Ф. 2896. Чернівецька обласна державна адміністрація. – Оп. 1. – Спр. 141. – Арк. 29-30.

16. **Мойсеєнко В.** Національний та мовний склад населення Чернівецької області (за даними перепису населення 1989 р.) / В. Мойсеєнко // Радянська Буковина. – 1990. – 1 липня. – № 144. – С. 3.

17. **Панчук О.** Брати чи вороги? До українсько-румунських відносин в нашій області / О. Панчук // Буковина. – 1991. – 18 грудня. – № 76/239. – С. 3

18. Про спорудження пам'ятника класику румунської літератури Михаю Емінеску в м. Чернівці. Рішення виконавчого комітету Чернівецької

**Етнонаціональний вимір політичних ідентичностей
у локальних спільнотах: чернівецький приклад**

Наталія Ротар

міської ради від 01.11.1994 р. № 211/7 // Чернівецька міська рада. Архівний відділ. – Ф. 61. – Оп. 1. – Од. зб. 2242. – Арк. 130.

19. Про характер основних публікацій газети „Плаї роминеск” № 22–24 від 30.12.93 р. // ЧОДА. – Ф. 2896. – Оп. 1. – Спр. 226. – Арк. 7. Арк. 7–13.

20. Русские – за свободную Украину // Чернівці. – 1991. – 29 листопада. – № 48. – С. 1.

21. **Старик В.** Діє народний Дім / В. Старик // Радянська Буковина. – 1990. – 9 травня. – № 89. – С. 3.